

تعریف سکه

سکه یک تکه کوچک از فلز است معمولاً دایره وار و تخت که توسط یک دولت برای استفاده در داد و ستد اقتصادی یک جامعه معتبر شده است. به نظر می رسد سکه قطعه فلزی است قابل ارزش و مبادله که عیار و وزن آن از طرف دولت ها تضمین می شود. جنس فلز سکه در گذشته از طلا، نقره و مس بود اما امروزه بیشتر از ترکیبات نیکل استفاده می شود. کاربرد طلا و نقره امروزه بیشتر در زمینه سکه های یاد بود است. سکه در فرهنگ لغت دهخدا به معنی: راه و روش، گاوآهن، سیرت، لباس، کوچه و بازار، درخت خرما، آهنی که نقش رایج را بر آن کنده باشند آمده است.

علم سکه شناسی

فن شناخت سکه را «سکه شناسی» نامند و کسی که سکه را بشناسد و سکه اصل را از سکه تقلبی تشخیص دهد «سکه شناس» گویند. شاخه ای از باستان شناسی که به بررسی و شناسایی سکه ها و کشف حقایق و دست یابی به واقعیت ها از آن میان، می پردازد. سکه شناسی خیلی از حوادث را برای ما روشن می کند از جمله خطوط و وقایع تاریخی، خط و زبان های رایج در گذشته خاموش، رسوم و عادات، تشریفات مذهبی، طرز لباس و آرایش شاهان و فرمانروایان و به طور کلی بیانگر اوضاع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و هنری گذشته می باشد. سکه تاریخ مجسم بشر است و از طریق آن می توانیم آثار و ابنیه تاریخی را بازسازی نماییم و در علم باستان شناسی یکی از راه های تعیین قدمت اشیا، استفاده از سکه است.

تاریخچه پیدایش سکه

در دنیای کهن و پیش از به وجود آمدن سکه داد و ستد مردم به شیوه مبادله کالا صورت می گرفته و پایه مقیاس و میزان مبادله کالا چهارپایان بوده اند، بر روی نقاشی ها و سنگ نوشته های قدیم صحنه های از داد و ستد که به وسیله جابه جایی صورت می گرفته، مشاهده می شود. در دوران پیدایش فلزات تمدن بشر نیز تکامل خود را طی نمود و بشر از فلزات مختلف مانند مس، برنز، طلا و نقره آشیایی به اشکال مختلف مانند حلقه و استوانه یا چهارگوش و یا به صورت تبر و کارد تهیه نمود و وسیله جابه جایی برای داد و ستد قرار گرفت، برای مثال در چین فلزی به شکل کارد یا میله های باریک یا حلقه ساخته می شده است (تصویر ۱-۱).

تصویر ۱-۱ قدیمی ترین وسیله برای مبادلات، ۶۵۰ سال پیش از میلاد مسیح

(<http://www.sekeha.com>)[Accessed 5 november 2014]

در سال ۱۸۸۹ میلادی در کاوش های دمرگان^۱ در ارمنستان تعدادی از این حلقه ها به دست آمد. در کاوش های موهنجودارو^۲ در پاکستان میله هایی از جنس مس کشف گردید که متعلق به ۳۰۰۰ سال پ.م می باشد. که می توان آن ها را قدیمی ترین وسیله مبادله تا قبل از اختراع سکه دانست. در مورد پیدایش سکه روایات تاریخی مختلف است. به گفته هردودت مورخ یونانی اولین انسانهایی که به ضرب سکه اقدام نمودند لیدیها بودند. با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی و شهرت این قوم به خصوص وجود ذرات طلا در شنهای رود پاکتول^۳ که از سارد پایتخت لیدی عبور می کرد. مردم این سرزمین را متوجه تجارت و به خصوص ساختن سکه انداخت و بدین ترتیب وضع جدیدی در ادوار اقتصادی و تجارتي آن روزگار ابداع گردید.

معرفی و پیشینه نقوش روی سکه ها تا قرن ششم ه.ق

لیدی و جزایر یونانی

در مورد پیدایش مسکوک و قدیمی ترین مملکتی که برای اولین بار به ضرب آن اقدام نمود، می توان از جزایر یونانی نشین آسیای صغیر نام برد. قدیمی ترین سکه های لیدی به شکل قطعه پهن نامنظمی است از مخلوط نقره و طلا (آلکتروم) که در روی آن شیارهایی موازی و پشت سکه چند فرورفتگی حک شده است و گاهی در بعضی از این فرورفتگی ها نقش حیوانی شبیه روباه به چشم می خورد زیرا روباه در لیدی مورد پرستش اهالی بوده است. در دوره کروزوس شاه لیدی سکه هایی معروف به کروزیید بوجود آمد که می توان آن را نخستین سکه حقیقی جهان دانست (بیانی، ۱۳۳۹: ۸) (تصویر ۱-۲).

تصویر ۱-۲ نخستین سکه جهان از جنس آلکتروم (طلا و نقره) در کشور لیدی
<http://www.sekeha.com> [Accessed 5 november 2014]

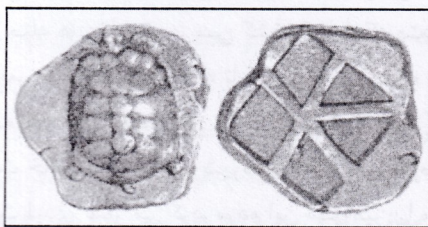
سکه های لیدی در اژین^۴ که یکی از جزایر یونانی کنار دریای اژه است و مکتب حجاری آن نیز معروف است سکه های بسیار زیبایی با نقش لاک پشت دریایی که مظهر آرتمیسیس^۵ الهه اندیشه در یونان بوده است (تصویر ۱-۳).

۱ Domorgan

۲ Mohenjo-Daro

۳ Puctole

۴ Egin

تصویر ۱-۳ نقش لاک پشت، نخستین سکه های یونان در شهر اژین

(<http://www.sekeha.com>)[Accessed 5 november 2014]

این نقوش متنوع کمک بزرگی به روشن شدن مذاهب دنیای قدیم کرده است. مثلاً در روی سکه های اژین نقش لاک پشت که مظهر آرتمیس دختر ژوپیتر است و بر روی سکه های آن در یک طرف تصویر آتنا آلهه یونانی اندیشه، دختر ژئوس و در طرف دیگر نقش جغد که مظهر اوست می باشد (تصویر ۱-۴).

تصویر ۱-۴ نقش آتنا آلهه یونانی

(<http://www.sekeha.com>)[Accessed 5 november 2014]

دوران هخامنشی

در سال ۵۴۶ پ.م کوروش بنیانگذار هخامنشی کشور لیدی را تسخیر نمود و اکثر مناطق یونانی نشین را زیر سلطه خود در آورد، به جز کشور لیدی به نواحی تصرف شده که در آنها ضرب سکه رایج بود اجازه داد که مثل قبل به ضرب سکه های محلی ادامه دهند و تنها ضرب سکه های کروزونیید را متوقف نمود. کوروش هخامنشی (۵۵۰-۵۳۰ پ.م) با این که متوجه لزوم سکه و تأسیس ضربخانه شده بود ولی مرگ به او این فرصت را نداد. لذا داریوش هخامنشی (۵۲۲-۴۸۶ پ.م) اولین کسی بود که در ایران به ضرب سکه اقدام نمود. وی سکه های طلا و نقره بنام های (دریک^۶ و شکل یا سیگلوی^۷)، بر روی سکه تصویر شاه هخامنشی به شکل کمان دار پارسی دیده می شود که به علامت نیایش خدای بزرگ اهورمزدا، زانو زده و کمانی را در حال کشیدن زه و در دست دیگر نیزه ای دارد.^۸

۵ Artemis

۶ Daric

۷ Siglos

۸ یوسف، افتخاری، سکه شناسی شاهان هخامنشی، تهران، انتشارات پایزین، ۱۳۹۳ص ۳۴

در پشت سکه نیز چند فرورفتگی مشاهده می شود. همچنین سکه ای از داریوش سوم به دست آمده است که به جای نیزه خنجر را به دست گرفته است (تصویر ۱-۵).

تصویر ۱-۵ نقش کمان دار پارسی، نخستین سکه سیگلولی داریوش بزرگ

[http://www.sekeha.com] [Accessed 5 november 2014]

سکه های نخستین هخامنشی به نام سکه های شاهی معروف بوده است. قدرت مالی هخامنشیان بسیار زیاد بوده به طوری که مزد هر سرباز خارجی که برای ارتش ایران کار می کرده است یک سکه طلا (دریک) در ماه بوده است. در سراسر ایران هخامنشی ضرابخانه های سلطنتی بنا بر آن چه که احتیاج بود سکه ضرب می کردند ولی در مواقع لزوم بروز جنگ فرمانروایان یا ساتراپ های محلی که اطراف پادشاه مامور تشکیل و تدارک ساز و برگ و جنگ افزار بودند سهم بیشتری برای ضرب سکه از خزانه سلطنتی دریافت می کردند^{۹۹} (تصویر ۱-۶).

تصویر ۱-۶ نقش کمان دار پارسی، نخستین سکه زرین دریک داریوش بزرگ

[http://www.sekeha.com] [Accessed 5 november 2014]

بر سکه نقره دیگری نقش اردشیر دوم کمان به دست ایستاده و در پشت سکه نقش کشتی جنگی با بادبان نقر شده است. (۷۴۴-۳۵۸ پ.م) که با مشاهده این سکه می توان به تاریخ دریانوردی ایران در دوره هخامنشی و وضع کشتی های جنگی و اهمیت آن ها پی برد (تصویر ۱-۷).

تصویر ۱-۷ نقش کشتی جنگی و اردشیر سوم هخامنشی را سوار بر گردونه

[http://www.sekeha.com] [Accessed 5 november 2014]

دوران ساسانیان

سکه های دوره ساسانیان از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند، پارس در زمان هخامنشی موقعیت بسیار مهمی داشته از زمان سلطنت بهرام منجم (۳۹۱-۴۲۰ میلادی) نام شهرها بر روی سکه ها ضرب گردید. سکه های ساسانی دارای انواع تاج ها، آرایش مو و چهره و جواهرات گرانبها بر روی تاجها می باشند. بر پشت سکه ها معمولاً نقش آتشدان با شعله های فروزان وجود دارد و در اطراف آن دو نگهبان که شاه یا ولیعهد یا دو تن از شاهزادگان می باشند، منقوش است. ولی بر پشت بعضی از سکه های طلا تصویر ملکه یا آلهه قرار دارد که از دور سر وی نوری ساطع است. نوشته های روی سکه به خط پهلوی ساسانی و نام القاب شهپریان ساسانی است. سکه های جالب توجه این دوره سکه های اردشیر اول، شاپور اول، هرمزد دوم، بهرام دوم با ملکه و ولیعهد و ملکه پوران دوخت را می توان نام برد (تصویر ۱-۸).

تصویر ۱-۸ نقش بهرام دوم ساسانی به همراه ملکه پوران دوخت و ولیعهد
<http://www.sekeha.com> [Accessed 5 november 2014]

دوران اسپهبدان حکام طبرستان و حکام عرب ساسانی

پس از شاهنشاهی ساسانی و کشته شدن یزد گرد سوم در مرو (۶۲۵ میلادی) فرمانروایان عرب، سکه هایی مشابه سکه های ساسانی ضرب کردند. این سکه ها در حقیقت اولین سکه های اسلامی به شمار می رود. حکمرانان مسلمان تصاویر خود را بر روی مسکوکات نقش نکردند بلکه تصاویر پادشاهان ساسانی را همان گونه که بود بر روی سکه گذاشتند. این نوعی سکه ها بیشتر با تصویر خسرو دوم ساسانی و نام فرمانروایان صدر اسلام و با خط پهلوی و گاه کوفی در متن سکه و نام ضرابخانه و تاریخ ضرب و نیز سال یزدگردی یا هجری قمری، در پشت سکه به خط پهلوی ضرب شد و یکی از کلمات (بسم اله)، (بسم اله ربی)، (محمد رسول اله) و کلماتی از این قبیل را در کنار سکه اضافه می نمودند. این سکه ها را سکه های عرب ساسانی می نامند بر روی سکه صورت شاه ساسانی و کلمات بسم اله و بسم اله ربی با خط کوفی و اسم پادشاه ساسانی با حروف پهلوی بر پشت سکه دیده می شود^۱ (تصویر ۱-۹).

۱۰ سید محمود، نقشبندی، درهم اسلامی جزئی او درهم های عرب ساسانی، انتشارات فیروز، تهران، ۱۳۶۹، صص ۵۶.